

ACC. NR M. 14031: 1-21.

Landskap: Skåne Upptecknare: Nils Ekstrand, Kalmö
Härad: Torna Berättare: " " "
Socken: Everlövs Berättarens yrke: f.d. polisman
Uppteckningsår: 1956 Född år 1882 i Everlövs

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Husbondedefolk och tjänstefolk. s. 1-21.

LUF 105.

Striv endast på denna sida

M.14031.

Bif. uppteckn.

FOLKLIVSARKIVET

Institutionen för folkvissnings-
forskning vid Lunds universitet

Malmö den 3 oktober 1956.

Till

Folklivsarkivet,

Finngatan 8,

L U N D.

Med anledning av Eder skrivelse av september 1956, märkt L U F 105, har jag härmed äran, att efter fullgjort uppdrag översända vad jag i närslutna skrivelse kunnat frambringa i ärendet.

Vad jag här nedskrivit och skildrat angående efterfrågade förhållanden från ifrågavarande tid, har jag i brist på andra källor, helt taget ur minnet av hur det då för mina ögon gestaltade sig, i vad det angår sådant som jag själv sett och varit med om, och som jag kan minnas ha hört berättas av äldre personer. Jag var ju då barn och yngling, varför den föreställning om saker och ting och som etsat sig i minnet, kan tänkas i något fall avvika och ej helt överensstämma med verkligheten. Minnet kan ju också ha svikit mig och förvanskats efter så lång tid, varför jag beder om överseende, om jag i så fall, med anledning härav, ovetande, skulle ha felat på någon punkt. Uppgifterna ha lämnats sådana som de framstå för mitt minne och nedskrivits efter bästa förmåga.

Med utmärkt Högaktning

Hindman

ACC. N:R M. 14031:1.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Allmänna Förhållanden: Brukningssättet av jorden på här ifrågavarande ort varierade något i förhållande till jordens beskaffenhet och kvalitet. Trakten var ju i stort sett mager. Ingen stans fanns första klassens jord som kunde jämföras med jordarna i Malmö eller Lunda-trakten, varför vete- och sockerbetsodling ej alls förekom. På de därstädes befintliga bästa jordarna uttogs tre till fyra års gröder efter varandra, varefter jorden fick ligga i vall i tre år för klöverskörd och bete till djuren. I allmänhet tillämpades följande ordning vid sädesodlingen: Den jordlott som tredje året lagat i vall plöjdes upp på efterhösten och fick ligga örörd över vintern och trädades /förbereddes/ och gödslades under sommaren för rågsådd i sista hälften av september månad. Denna s.k. vinterråg var färdig att skörda året därpå i början av augusti. Tiden härför kunde ju variera något beroende på väderleksförhållandena. Hade sommaren varit varm och torr påskyndade detta givitvis mognaden så att skörden kunde ske tidigare i motsats till mindre varma och regniga år med försening av skördetiden som följd. Andra året såddes korn eller bland-säd och tredje året havre eller eventuellt blandsäd. Efter det man sått tredje året gröda såddes klöverfrö, som nedmyllades samtidigt med den utsådda säden. Fjärde året var klövern färdig att skörda vid midsommarstid eller strax före. Var växtligheten god kunde ännu en klöverskörd tagas i september månad /Efterhöstaklöver/. Femte året gav i allmänhet en klöverskörd. Sjette och sista året använde man

*Luf. 105
1.*

sig av densamma till betesmark, varefter den plöjdes upp på hösten och trädades påföljande år. I vissa fall uttogs fyra skördar säd i det att man i stället för att träda jorden sådda havre i den höstplöjda klövervallen och efter det denna skördats, plöjdes stubben omedelbart upp och förbereddes för sådd av vinterråg. Så fanns det en del jordar av sämre kvalité/Sandjordar/ som fick ligga i vall sex a sju år mellan varje skördeperiod och som endast kunde besås med särskild för dessa jordar lämpad råg och för potatisodling. Här brukade man först taga en rågskörd och sedan två skördar potatis, men ibland satte man potatis första året Och efter plockningen av dessa plöjdes fältet upp och besåddes med råg, varefter ännu en potatisskörd togs innan jorden åter lades i vall. Det kunde också hända, att man tog två råg- och en potatisskörd. Andra sorter som även lämpade sig för sandjorden var bovete , vars korn maldes till bovetegröt, som ganska mycket konsumerades av befolkningen på den tiden, en maträtt som det vill synas helt ha försvunnet numera från matsedeln. Spergel såddes till bete åt korna, som tjudrade avbetade densamma. Ett tacksamt sädeslag, om man kan kalla det så, i så måtto, att efter det att densamma avbetats växte den upp på nytt, så att när hela fältet var avbetat kunde man tjudra upp djuren på nytt där man börjat för ny avbetning.

Några binäringar att tala om fanns knappast. Man hade ju höns på

varje gård, från vilka någon mindre inkomst genom äggförsäljning kunde inhämtas, men någon mera rationell hönsskötsel förekom ej. På en del gårdar idkades biskötsel i mindre skala till husbehov. Bina bodde i halmkupor och för att komma åt honungen måste djuren avlivas. Där det fanns tillgång till vatten i damm eller bäck förekom uppfödning av gäss och ankor, som i regel slaktades till mårten eller i vissa fall till jul, vilket arbete alltid avverkades på natten, varefter kropparna så gott som alltid utan undantag fraktades till Lund för försäljning. Det kunde väl finnas någon eller några av de mera välbärgade lantbrukarna som själva behöllo en gås eller anka till egen förbrukning, men i allmänhet ansågs detta vara för dyr mat för eget bruk, och eftersom penningknappheten för de flesta var ganska kännbar, så gavs här ju ett tillfälle till att få in kontanter.

Gårdarnas storlek till arealen voro olika och omfattade dels åkerjord belägen runt eller intill gården och dels hörde till varje gård en ängs- och skogsslott, som endast i undantagsfall voro sammanhängande med åkerjorden. Flera hade ganska lång väg till dessa sina ägoområden. Storleksordningen av arealerna till de olika gårdarna i tunnland kan jag ej uppgiva, då jag ej har något minne därav. Däremot har jag bättre minne av de olika gårdarnas ungefärliga besättningsstorlekar. Den största gården hade en kreatursbesättning om cirka 25 djur och 10 à 12 hästar. Några gårdars besättningar uppgick till 18 à 20 nötkrea-

3.

tur och 8 - 10 hästar. Andra gårdar med kreatursbesättningar om 10-12 stycken djur och mindre med antalet hästar i förhållande därtill 6 á 77 och 4 - 5 stycken. Man lade an på hästuppfödning, varför hästbeståndet, jämfört med nuvarande förhållanden, var ganska stort i förhållande till respektive nötkreatursbesättningar. Någon mejerihantering förekom ej där på orten, man hade därför ej flera mjölkkor än som var av behovet för det egna hushållet. I stället lade man an på uppfödning av slaktdjur, huvudsakligast oxar /Stutar-batteringar/. I varje gårds besättningar ingick dessutom ett större eller mindre antal får och svin, dels till egen förbrukning och dels för försäljning.

Antalet tjänare anställdes i förhållande till gårdens storlek. De största gårdarna hade så gott som alltid två drängar och ibland även tvenne pigor och på de mindre en tjänare av vardera könet. Tjänarna togo plats mot en överenskommen årslön för ett år i sänder, räknat från den 1 november till den 24 oktober nästkommande år, eller som det i dagligt tal sades frå Mickelsta till Mickelsta. I fråga om hur ofta de bytte plats, så var detta olika hos olika individer. En del bytte så gott som varje år, andra kunde stanna flera år i samma plats. Ja det fanns också gamla trotjänare, som tillbringat största delen av sitt liv hos samma familj.

Husmannen och hans hustru anlätades givitvis mest på våren, sommaren och hösten då hjälp behövdes med förekommande göromål på åker och

äng. Vintertid fanns inget nämnvärt arbete, vartill hustrurna anlita-
des, mannen däremot hade arbete med slagtröskning, som började med
att tröska till utsädesråg och sedan fortsatte till dess hela skörden
var tröskad och som i regel räckte till in i mars månad. Därefter fick
han hjälpa till med skogsarbete, sågning och huggning av ved och upp-
stapling av denna i stackar. Detta arbete skulle vara avverkat tills
det var tid att börja med vårarbetet. Husmannen fick då sysselsätt-
ning med upprensning av gropar, reparation av gärdesgårdar o.ä.

Arbetsfördelning: Något speciellt arbete som företogs av husbonden
själv, vet jag ingenting om, utan brukade han ta ett tag här och ett
annat där efter påkallande behov. Det enda jag kan erinra mig som all-
tid utfördes av honom själv, var att så ut säden, som alltid skedde
för hand, då såningsmaskinerna ännu ej kommit i bruk. Något arbete
som ansågs vara under husbondefolkets värdighet att utföra, även om
det sällan förekom, att de utförde vissa arbeten, när jag inget minne
av, att jag hört om talas. Vad det gäller att köra med oxar, så fanns
det ej mera än en enda gård i hela socknen, som hade ett par dragox-
ar till utförandet av det styvaste arbetet på jorden. Det var den för-
ut omnämnde största gården som hade n:r 13 och allmänt benämndes Sto-
regård, men jag hörde aldrig omnämnas, att det skulle på något sätt
vara nedsättande för en persöns värdighet, vem det vara må, att köra
med dessa. De kördes i varje fall, om ej av husbonden som då var en

gammal man, så av en vuxen son till honom.

Husmoderns arbete bestod huvudsakligast av förekommande arbeten inomhus med hushållsarbeten och vad därtill hörde, ävensom med hjälp av pigan eller pigorna med vävnadsarbeten och därmed sammanhängande sysselsättningar.

Någon direkt rangskillnad mellan tjänarna, kan man väl knappast tala om. Vad det beträffar drängarna så gingo de under benämningen störst- och minstdräng. Denne sistnämnde var ju oftast en 16 å 18 års pojke och kallades även "halkar" /Halvkarl/ eller "sysslepåg", vilket kom väl av, att han hade att utföra alla förekommande småsysslor.

Dessutom hade han till uppgift att sköta om utfodringen av nötkreaturen, fåren och svinen samt det arbete i övrigt som var förenat härmed, utgödsling m. m. Hästarnas skötsel och vård utfördes i regel av störstdrängen, men vid förekommande behov, fick även minstdrängen hjälpa till härmed t.ex. med rykten av dessa. På de största gårdarna hann ej husmannen med att ensamtröska all säden, utan här fick störstdrängen ställa sig på logen och tillsammans med denne arbeta med slagtröstning. Ett arbete som ansågs som det styvast förekommande på en bondgård, och som gav anledningen till följande ordspråk: Man sade om någon som hade god aptit: "Han kan äta som en "tocheman" /Tröskeman/ eller om mat som ansågs särskilt kraftig och närande: "Detta är nånting som ligger i "maven" på en tocheman". Störstdrängen skulle alltid

gå före i arbetet utomhus t.ex. köra före med de bästa hästarna i arbetet på åkern med redskapen, ~~evv~~ vid inbärgningen av skörden eller vid allt arbete med hästarna överhuvudtaget. Hela grödan såväl gräs som klöver och säd slogs eller höggs med lie och vid de tillfällen då dessa arbeten skulle utföras hade man budat upp ett större eller mindre antal daglönare till hjälp. Slätterkarlarna gingo då i följande ordning: Främst gick störsträngen närmast efter honom minsträngen, för den händelse han var så pass vuxen att han orkade följa med, därefter daglönarna efter ålder med företråde för de yngsta och allra sist husbonden själv, i de fall han deltog i arbetet.

Mjölknigen utfördes alltid av kvinnorna. Jag såg aldrig någon man befatta sig därmed, ej heller såg kvinnorna utföra annat arbete i stallarna. Kvinnorna hade under vintertiden sin jämna sysselsättning inomhus. Annat var det ju under den övriga årstiden, då även kvinnorna fingo deltaga i de mångskiftande arbeten som förekommo utomhus från det vårarbetet började till dess skörden var bärgad, såsom potatissättning, potatishackning, lukning av grönsaker, skilda arbeten i samband med skördens bärgning, potatisplockning m.fl. göromål som voro i förening med lantbrukets skötsel.

Jag vet aldrig, att det förekom i någon nämnvärd omfattning, men jag hörde heller aldrig, att det skulle anses förnedrande vare sig

ACC. N:R. M. 14031:8.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

8.

för män eller kvinnor att utföra arbeten som enligt gängse bruk tillkom det motsatta könet. De enda arbeten jag kan erinra mig ingen utan förnedring kunde åtaga sig, var att taga av huden på en död häst, hund eller katt. En man fanns i socknen som man brukade anlita till att flå döda hästar. Hundar och katter, vet jag aldrig, att någon tog vara på skinnet av, utan dessa blevo begavda i befintligt skick. Med anledning sitt arbete med hudavtagning av döda hästar fick mannen som åtog sig detta gå under öknamnet "Rackaren". Hans namn var annars Jöns Persson, och kallade sig själv slaktare, fastän han aldrig, vad jag vet blev anlita till någon annan slakt.

Någon särskild man för bortförandet av latrinet från avträdena fanns ej, utan utfördes detta av någon av gårdens folk, ibland av husbonden själv. Avträden voro i allmänhet placerade i närheten av gödselstaden och voro ej försedda med spannar för upptagandet av latrinet, utan uppsamlades detta även cementserad fördjupning i marken och doldes av en lämm som kunde fällas upp vid upprensningen. Latrinet skyfflades bort och kastades upp på gödselstacken och blandades med den övriga gödseln. För övrigt vet jag inget av de förekommande göromålen som ansågs vara nedsättande för den som utförde desamma.

Det är ju möjligt, att någon husbonde vid något tillfälle uppmuntrade sina anställda med en drickspenning eller belöning, men man får nog säga, att detta var mindre vanligt. Hade samspråk mellan

ACC. NR. M. 14031:9.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

vederbörande under anställningstiden varit god och husbonden tillhörde den bättre delen av sådana som hade förståelse för och värderade sitt folk, så brukade han gärna betala lite tillägg, då han vid tjänstetidens slut träffade uppgörelse med sina tjänare. I fråga om ändrade, som senare inträffat, i vad jag här ovan skildrat, kan jag ej yttra mig om, då jag ej senare vistats på orten.

Arbete och fritid: På den tiden var åttatimmarsdagen ett okänt begrepp. nej det var att hålla på från klockan fem på morgonen till klockan åtta á nio på kvällen med uppehåll enbart för måltiderna. Under vintertiden, då den normala arbetstiden slutade vid mörkrets inbrott, sysselsattes drängarna med att skära hackelse till hästarna vid ljusstänt. Eftersom hästbeståndet var stort, och som de till den huvudsakliga delen utfodrades med hackelse som blötades och blandades med skråning /malen säd/ så var arbetet med hackelseskråning ett ganska tidsödande arbete och kunde hålla på hela kvällen till sängdags. Någon kväll kunde de väl vara fria härifrån, för den händelse de tidigare hade skurit upp ett förråd. Några särskilt stipulerade frikvällar existerade ej. Ej heller hade tjänstefolket någon egentlig fritid vare sig helg-eller söckendagar. Under sön- och helgdagar utfördes visserligen inget egentligt arbete direkt, men djuren skulle skötas med utfodring, gattning, gödsling och mjölkning. Enligt tjänstehjonsstadgan skulle tjänarna ha tre fridagar om året, en auktionsdag, en mark-

9.

ACC. N:R M. 14031:10.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

10.

nadsdag och en städjedag, men med undantag för marknadsdagen, sömsdå och fortfarande inträffade den fjärde fredagen i juli, och då man gick man ur huse för besök därstädes, togos dessa ej ut. Om någon auktion hölls inom socknen brukade även tjänarna få besöka denne. Vid de tillfällen då de bytte plats bereddes de en veckas frihet. De slutade då sin gamla plats den 24 oktober, men det hörde till god sed, att giva en dag till, som det hette, och lämna platsen först den 25-te. varefter de inställde sig i den nya platsen på kvällen den 30-de. Stannade tjänaren kvar i samma plats så bortföll ju dessa fridagar. Under sommartiden steg man upp klockan halv fem, men som kompen- sation hade man då en timmas vila efter middagsmålet.

Några särskilda restriktioner angående tjänarnas fritid, vet jag ingenting om, att de existerade. De kvällar då ledighet inträffade eller de timmar på söndagarna de voro fria från de löpande göromålen disponerades efter eget gottfinnande, men ville de av en eller annan anledning lämna gården, måste de fråga om lov, för såvida de ville stå väl hos husbondefolket. Det kunde naturligtvis förekomma fall var mindre god mellan vederbörande och där tjänaren, med anledning därav, underlät att göra sig omaket med att fråga om lov, då han eller hon behagade lämna gården i egna ärenden. Att tjänarna brukade få mat med sig, då de besökte sina hem, har jag ej hört ägt tillämpning.

Umgänge: Undantagandes gamla trotjänare, kan man väl knappast säga, att tjänstefolket betraktade sig som medlemmar av familjen, men

ACC. N:R M. 14031: //.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

relativt sett förekom en viss känsla av samhörighet mellan husbonde-
folket och tjänarna, genom inbördes lojalitet, som kom till synes i
yttranden i saker och ting som rörde gården, då sådana ord som vi
och vår kom till uttryck eller då t.ex. husbondefolket hade främmande
eller någon festtillställning, så hände det ibland, på en del stäl-
len åtminstone, att tjänarna blevo inbjudna att deltaga i samkvämet.
Detta får man dock ej beteckna som regel. Då som alltid var det ju
skillnad på folk och folk. Det var ju ej alltid att sympatierna par-
terna emellan gick i sådan riktning, att de kunde leda till någon
närmare samhörighet dememellan, utan där båda gjorde vare sig mer
eller mindre för varandra än vad plikten fordrade. Något gnissel
behövde därför ej uppstå emellan dem.

Dräng- och pigkammrar funnos. Pigkammaren var alltid belägen i an-
slutning till köket och med ingång direkt från detta och bestod av
ett mindre rum försett med fönster åt trädgårdssidan /Haven/. Dräng-
kammaren bestod av ett rum, om man kan kalla det så, på de flesta
ställen gränsande intill inkörporten. Man kan knappast kalla den
för ett rum, enär densamma bestod av ett vanligt uthus, tre alnar
brett, lagom för placering av en väggfast säng på tvären längst in-
ne i lokalen, som vad djupet beträffar var lika med längans bredd.
Fönster fanns ej. Dörren var delad i två halvor, en övre och en
nedre i likhet med ingångsdörrarna till respektivesstallar. Den ö-
versta dörren stod emellertid alltid öppen såväl dag som natt.

ACC. N:R M. 14031:12.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

12.

Det kunde därför inträffa under vintertiden, att då drängarna vaknade på morgnarna, hade snödriver hopats sig i närheten av sängen. Detta har jag själv som ung pojke varit med om att uppleva många gånger. Den övre dörren kunde naturligtvis ha tillstängts på kvällen innan man gick till sängs, men det brukades inte. Kanske beroende på, att dörren saknade låsanordning, med vilken densamma kunde tillslutas inifrån. Detta kunde endast ske utifrån medelst en hasp. Någon eldstad fanns ej vare sig i dräng- eller pigkammare. Efterhands som stallbyggnaderna ombyggdes och moderniserades, brukade man anordna drängkammare i anslutning till häststallet med ingång direkt från detta. Denna kammare blev nu försedd med fönster men fortfarande utan eldstad.

Denna anordning var ej så lycklig i så måtto, att fuktighet inträdde till den grad, att det växte mögel på där förvarade skor och klädersedlar. Tidpunkten för mera rationella förändringar till det bättre härvidlag, kan jag ej yttra mig om, enär detta i så fall inträffat efter det jag hade min vistelse där på orten. Enligt vad jag låtit mig berättas, då jag på senare tiden besökt orten, så ha ju dessa kamrar blivit överflödiga, då så gott som ingen lantbrukare har tjänare numera, dels på grund av flykten från landet, varigenom svårigheter uppkommit till att kunna anskaffa sådana, och dels har behovet av tjänare minskats och ersatts med tekniska hjälpmedel som medfört, att man kan reda sig med mindre manuell arbetskraft.

Sina personliga tillhörigheter hade tjänarna placerade i sina ä-

gandes kistor och skåp, som de hade uppställda i sina respektive kamrar. Drängarnas uppehåll i dagligstugan inskränkte sig relativt sett till tiden för intagningen av måltiderna och de vinterkvällar de voro lediga. Sommartid blev aldrig någon tid över för vistelse därstädes utöver måltidsrasterna. För pigornas del var det ju annorlunda, då de hade en stor del av sitt arbete med t.ex. kardning, spinning, vävning m.m. förlagt till dagligstugan.

Tjänarna åto alltid tillsammans med husbondefolket och deras familjemedlemmar. Matbordet, ett rektangelformat sådant med en kraftig stenskiva, hade sin plats intill stugans ena hörn å gårdssidan. Framför bordets kortända som vette mot väggen stod bordändsbänken, på vilken husbondefolket hade sin plats, husfadern innerst i hörnet. Härav har väl uttrycket, som man härde sägas, då någon skulle gifta sig och sätta bo. "Att han skulle sätta benen under egen bordsända." Intill väggen mot gårdsplanen längs bordets långsida stod bakbordsbänken, på vilken drängarna hade sin plats i tur och ordning med störsträngen längst inne närmast husfadern och sist vaktpojken eller hören, som han också kallades, där sådan fanns. Till störsträngens åliggande, innan måltiden kunde börja, hörde att skära bröd till hela matlaget. Brödstycket hade sin ständiga plats vid sidan om honom på bänken i hörnet och togs ej ut under avdukningen utan fick ligga kvar från den ena måltiden till den andra. I hörnet hängde ett hörnskåp i vilket husfadern hade bränvinsflaskan förvarad. Lätt tillgänglig.

14.

Framför bordet, som det hette, hade pigorna och barnen sin plats.

Benämningen "Folkastua" förekom endast på herregårdarna och större och menas därmed den stugå eller rum, där folket och tjänstepersonalen kunde hålla till på sin fritid, och där den intog sina måltider för sig själva, där rangskillnaden i socialt hänseende mellan husbondefolk och anställda var mera utpräglat, och där de förra ej med behållen värdighet kunde tillåta sig att äta tillsammans med sitt folk i vardagslag. Det enda ställe där på orten där jag hört "Folkastua" omtalas var i prästgården under den tid som denna brukades av kyrkoherden själv. Han utarrenderade senare gården och benämningen bortföll.

Kosthållet var nog i stort sett lika på olika gårdar vad matordningen beträffar, men skillnaden kunde nog vara ganska avsevärd i alla fall, ifråga om vad som serverades till de olika måltiderna, vilket väl till huvudsaken berodde på vederbörande husmoders goda hjärta och hushållsegenskaper och även kunde väl gårdsägarens ekonomiska ställning ha sin betydelse härvidlag. Om en del gårdar hörde man sägas: "Där mår di bra". Om andra däremot hördes motsatsen som t.ex. "Hon är så snål, så där lever di så dåligt så". Vari skillnaden bestod anser jag mig ej nöjaktigt kunna redogöra för. Jag var ju endast en pojke vid den tiden det här är fråga om.

Vid de tillfällen man hade gäster gjorde man givetvis sitt bästa av vad huset förmådde för deras förplägnad. Även vid de tillfällen

ACC. N:R M. 14031:15.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

15,

då man hade främmande hjälp i arbetet, av tillfällig art, såsom vid höstetid eller annat arbete, då mera folk var erforderligt, bjöds alltid på en förbättrad matsedel. Till de större högtiderna hade man ju i allmänhet slaktat och hade tillgång till färska köttvaror, varför husmodern vid dylika tillfällen hade större resurser till omväxling omväxling i kosthållet. En annat tillfälle då det bjöds på en bättre måltid som skilde sig från de mera alldagliga, var då någon av familjen eller tjänarna bevistat Herrans Nattvard. Folket, på den tiden, levde innära gemenskap till kyrkan, och ansågs det höra till god sed att varje söndag någon från gården bevistade gudstjänsten och att en eller helst två gånger årligen intaga Nattvarden..

De förändringar mellan husbondefolk och tjänare som inträffat in till våra dagar, kan jag ej lämna någon upplysning om, enär jag ej känner till något om detta.

Några festligheter, undantagandes sådana som förekom i samband med bröllop eller begravningar, fanns det knappast att tala om, ej heller kalaser i egentlig mening. Sammanträffandet umgängesvännerna emellan skedde mera spontant och utan några särskilda förberedande anordningar.

En del av bönderna hade sin bestämda bänk i Kyrkan, där även familjemedlemmarna placerade sig vid sina besök därstädes. Tjänarna såväl som husmansbefolkningen placerade sig i allmänhet längst bort i kyrkan, från altaret räknat eller å orgelläkteren. Några särskilda

kyrkodagar hörde jag aldrig omtalas, att tjänstefolket hade, utan de gingo dit när det passade sig efter tid och lägenhet.

Någon rangskillnad mellan tjänstefolket och gårdarnas egna jämnåriga förmärktes ej, De umgingos och levde tillsammans som kamtater såväl i som utom arbetet. Undantag kunde väl finnas här som i andra fall, men de märktes mindre. Några direkta ungdoms- eller danslag existerade ej, vad jag vet om, Under höst- och vintermånaderna brukade man anordna danstillställningar i gårdarna och tillgick så, att ett par pojkar ställde sig som anordnare och vidtalade ägaren till någon gård, där det fanns ungdom, om att där få ordna tillställningen. Detta nekades i regel aldrig, utan ansåg sig vederbörande ha en viss skyldighet därtill med hänsyn till egna barn. Man dansade då på logen till musik av en dragharmonika eventuellt i gemenskap med andra instrument. Det kunde nämligen inträffa, att någon eller några av besökarna, som voro musikkunniga medförde sina instrument och deltog i musiken, som ibland kunde utöka sig till en helt liten orkester. Som ersättning härför brukade dessa extra spelmän erhålla fritt inträde. Hamonikespelaren anskaffades mot kontant betalning av tillställarna. De manliga deltagarna fingo betala en krona i inträdeavgift under det att de kvinnliga hade fritt tillträde. Under nattens lopp bjödos samtliga på kaffe med dopp och de manliga även på spritvaror, dels till kaffet och dels brukade man ett par gånger på natten bjuda omkring brännvin med tilltugg på logen under pågående dans, vilket tillgick

16.

så att ett par pojkar med var sin liter brännvin och ett glas i handen åtföljda av ett par flickor medförande tålltugg i form av bröd, kött och ost uppskuret i mindre bitar. Traktörerna gingo nu omkring bland gästerna och bjödo ut förtäringen, som förtärdes på stående fot, och höllo på därmed så länge det fanns någon som ville hålla till godo. Det var därför ej ovanligt, att en del blevo berusade och bråkiga och ställa till med mindre slagsmål. Vid dylika tillställningar brukade man hålla på till klockan fem på morgonen. När dessa tillställningar upphört eller när förändringar inträffat härvidlag, kan jag ej upplysa om, men jag förmodar, att detta skett i samband med att hembygdsgårdarna tillkommit. Några andra ungdomskalas eller fester, vet jag ingenting om att det förekommit.

Härkomst: Tjänstefolket kom i allmänhet från husmanshemmen, men även en och annan lantbrukareson och dotter från sådana hem, där det fanns flera barn, än vad gården kunde sysselsätta, togo tjänsteplatser. De flesta sökte sig platser inom hemorten, men det fanns ju även dem som sökte sig till annan ort eller till någon större gård och även till Danmark. Någon viss gård eller trakt som föredrogs, vet jag ingenting om.

Vid de tillfällen då en gårdsson eller dotter tog tjänsteplats, skedde ju detta ej utan skäl och hade ej någon som helst inverkan beträffande den behandling, de blevo föremål för från andra ungdomar.

ACC. N:R M. 14031:18.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

18.

Den umgängeskrets de tidigare haft bibehölls och fortsatte som förut utan märkbar förändring. Det vill med andra ord sägas, att ingen generade sig för att taga plats av den anledningen, att han eller hon därigenom skulle förlora i anseende eller att det på något sätt skulle kunna anses vara nedsättande för dem. Alla hade ju förståelse för orsaken.

Giftermål mellan tjänstefolk och gårdarnas ungdom var ju mera sällsynt, men förekom dock i enstaka fall. Dessa voro kanske ej alltid så välkomna från gårdsfolkets synpunkt, men jag hörde aldrig omtalas, att de medförde några nämnvärda tråkigheter för någondera parten. Nog hörde jag då och då omtalas, att föräldrar och t.o.m. medlemmar av den närmaste släkten, voro emot på vissa äktenskapliga föreningar, även om kontrahenterna annars kunde anses vara likställda. Motviljan till partiet hade väl här sin grund i andra orsaker, som jag ej här kan uttala mig om. I de flesta fall avgick emellertid kärleken med segern och de unga drevo sin vilja igenom. Så småningom ordnade väl det hela upp sig till det bästa för båda parter. I de fall då de nygifta ej skulle övertaga något av föräldrahemmen, utan bosätta sig på annan plats, så kommo de ju ifrån den närmare beröringen i det dagliga livet med de missnöjda föräldrarna. I motsatt fall kunde kanske dessa göra livet mindre angenämt för den sålunda ovälkomna nya familjemedlemmen.

Husbondevälde: Där husbondefolket var äldre eller i medelåldern tilltalades de i allmänhet av tjänstefolket med I. Voro de yngre och närmare jämnåriga med tjänarna, tilltalades de med namnet och i vissa fall med Du. Sina befallningar gav husbondefolket i vanlig samtals-ton och kunde nog även i vissa fall, de arbeten som befallningarna rörde sig om ätgångsättas efter samråd med tjänaren, isynnerhet om denne var till mogen ålder kommen och hunnit skaffa sig goda erfarenheter om arbetet. Tillrättavisningar förekommo, men några direkta bestraffningar, vet jag ingenting om att ha inträffat.

Något exempel på att tjänstefolkets arbetskraft ytnyttjades utom vad som ansågs sedvanligt eller tillbörligt, har jag ej hört omtalas. Ej heller att de svältföddes eller utspisades särskilt illa, även om det fanns tjänare som bland sina kamrater uttryckte sitt missnöje med den kost som serverades dem och ansågo vara i enklaste laget, jämfört med kosthållet på vissa andra gårdar.

Huruvida folk i allmänhet mera ingående kände till tjänstehjonsstadgan, kan jag ej uttala mig om, men jag skulle knappast tro att så var förhållandet, och jag hörde ej omtalas, att densamma tillämpades. Det enda jag hörde därvidlag var yttranden om , att denna var allt för sträng för att kunna efterlevas vare sig av den ena eller andra parten, men vad de olika paragraferna innehöllo hörde jag ej någon uttala sig om.

Att någon lämnade sin tjänst i olaga tid inträffade ytterst sällan och jag hörde ej omtalas, att några åtgärder vidtogs från husbondens sida vid sådana tillfällen, för att få vederbörande tillbaka i tjänsten. Det enda jag hörde därvidlag var, att den som sålunda avvikit från sin tjänst gick förlustig om sina eventuella tillgodohavande av innestående lön, men jag misstänker, att den tjänare som hade för avsikt att rymma från tjänsten, som det sades, nog förberett detta och dessförinnan taget ut det mesta möjliga av lönen i förskott. Det var ju nämligen så, att vederbörande fästade sig för ett år i sänder mot en överenskommen lön att utbetalas den 24 oktober, efter tjänstetidens slut, men det var brukligt, att tjänarna vid behov av kontanter, under årets lopp, hos husbonden bad om och fick ut vissa förskott, tog ut, som man sade. Man fästade sig i regel i god tid, två á tre månader innan tillträdesdagen, och i samband härmed gav husbonden den anställda "fästepengar" som någon slags säkerhet för att överenskommelsen skulle stå fast. Någon bestämmelse för "fästepengens" storlek fanns ej, utan blev denna i förhållande till husbondens eget gottfinnande och givmildhet och rörde sig om några kronor. För den händelse tjänaren skulle ångra sig och säga upp avtalet, måste han återlämna fästepengen, om däremot motsatsen inträffade fick han behålla densamma. Då som alltid var ju folk mer eller mindre sparsamma och förmågan till att kunna sköta sin ekonomi olika hos skilda individer. Somliga tjänare hade taget upp och förbrukat största delen av lönen

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

20.

- 21 -

ACC. NR M. 14031:21.

innan tjänstetidens slut. Andra däremot kunde ha så gott som hela lönen tillgodo att lyfta då tiden var inne för slutlig uppgörelse.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

21.